

4.2 Kmenová rozšíření

Za kmenové rozšíření pokládáme souhlásku nebo skupinu souhlásek, jež se zapojuje do finálního úseku a vytváří tak nový, příznakový kmen. Podstatné je, že příznakový kmen nezískává další slabiku (právě slabikotvorností v následujícím oddíle 4.3 odlišíme od kmenových rozšíření kmenotvorné sufíxy). Ve struktuře lemmatického trojkmení poznamenávají kmenová rozšíření vždy příznakově kmen přítomný oproti kmenům přeteritnímu a infinitivnímu — a právě vazbou na přítomný kmen odlišujeme kmenové rozšíření od epenthetického *-j-*, jež brání hiátu mezi vokalickou iniciálou koncovky a vokalickou finálou kmene jak přítomného, tak přeteritního. Již v předchozím oddíle jsme se setkali s kmenovými rozšířeními jako s morfologickým jevem doprovázejícím některé periferní případy ablautu. Nyní předvedeme, že rozšíření je samostatným prostředkem lemmatické kmenotvorby, přičemž vedle případů synchronně neproduktivních existují i případy panchronně produktivní.

4.2.1 Neproduktivní POMOČNÁ KMEŇOVÁ ROZŠÍŘENÍ jsou celkem dvě: *-d-*, *-n-*. V kmenovém schématu je umístíme do pozic T^5 a R^7 . Při gramatické kmenotvorbě nenesou žádnou sémantickou informaci a vyskytují se jedině v přítomném kmeni. Morfologickou funkcí obou rozšíření je zabránit hiátu mezi samohláskami na konci kmene a na začátku koncovky. Na rozdíl od standardního a produktivního protihiátového prostředku *-j-* připouštějí rozšíření *-n-* a *-d-* ablautové jevy.

Rozšíření *-d-* se uplatňuje jenom ve třech případech:

<i>vér-d-a</i> ↔ (<i>vìr-è</i> et <i>vìr-tì</i>)	‘vařil, vřel’
<i>dě-d-a</i> ↔ (<i>dě-j-o</i> et <i>dě-tì</i>)	‘kladl’
<i>dúo-d-a</i> ↔ (<i>dāv-è</i> et <i>dúo-tì</i>)	‘dal’

U slovesa *vérda* vytváří rozšíření *-d-* uzavřenou slabiku se smíšenou dvojháskou $\check{V}R$, tedy prostředí odpovídající centrálním případům kvalitativního ablautu $/e/ \leftrightarrow /i/$. U sloves *děda* a *dúoda* umožňuje *-d-* napojit vokalický začátek koncovky na vokalický konec kořene, leč pouze v kmenu přítomném. Ve kmenu přeteritním se u *dě-d-a* ↔ (*dě-j-o* et *dě-tì*) uplatňuje epenthetický konsonant *-j-* (navíc dochází ke kvantitativnímu ablautu), kdežto u *dúo-d-a* ↔ (*dāv-è* et *dúo-tì*) dochází ve dvou krocích k permutaci a disociaci kořenové finály, cf. $/uo/ > /au/ > /a-v/$.

Rozšíření *-n-* se uplatňuje u ablautových sloves vzoru *káu-n-a* ↔ (*kóv-è* et *káu-tì*), jež jsme vyložili výše (4.1.2 sub 2β), u ablautového slovesa *eĩ-n-a* ↔ (*ěj-o* et *eĩ-tì*) ‘šel’, rovněž již vysvětleného (ibidem sub 2α), a u dvou sloves neablautových:

<i>gáu-n-a</i> ↔ (<i>gāv-o</i> et <i>gáu-tì</i>)	‘dostal’
<i>aũ-n-a</i> ↔ (<i>āv-è</i> et <i>aũ-tì</i>)	‘obul’

U všech těchto sloves brání *-n-* hiátu mezi vokalickou finálou kořene a vokalickou iniciálou koncovky. S výjimkou slovesa *eĩ-n-a* je uplatnění *-n-* vázáno na kořeny zakončené na *-au-*. Kořenové *au* se ve kmeni přeteritním disociuje podle vzorce $/au/ > /a-v/$, přičemž ve vzoru *káu-n-a* *kóv-è* *káu-tì* složka */a/* navíc podléhá kvantitativnímu ablautu.

Ve všech výše zmíněných případech interpretujeme kmenovou pozici *-n-* jako R^7 . To proto, že dvojháskové vrcholy *au* i *ei* pokládáme za segmenty $\check{V}R^4$, kde se polosamohlásková sonora ($R^4 = j, v$) kontextově vokalizovala. Rozšíření *-n-* přidané v pozici R^7 nemění intonaci výchozí dlouhé slabiky, at’ již akúťovou, cf. *káu-n-a* ↔ *káu-tì*,

gáu-n-a ↔ *gáu-ti*, nebo cirkumflexovou, cf. *aũ-n-a* ↔ *aũ-ti*, *eĩ-n-a* ↔ *eĩ-ti*. Tím se, jak uvidíme ve 4.2.2, nápadně liší od rozšíření *-n-* přidávaného v pozici R^4 . Rozšíření *-d-* lze ve všech třech případech, kde se vůbec uplatní, interpretovat v pozicích jak T^5 , tak T^7 . A protože výkladový systém nás nutí se pro některou z pozic rozhodnout, volíme T^5 — podle zásady, že pozice se (pro výklad!) obsazují v pořadí ⟨4–5–6–7⟩.

O epenthetickém *-j-*, což je další prostředek bránící hiátu, jsme psali už v 2.3.1 a zmíníme se o něm ještě v oddíle 4.3.

4.2.2 Panchronně produktivní PLNOVÝZNAMOVÁ KMENOVÁ ROZŠÍŘENÍ jsou rovněž dvě: *-n-* (v pozici R^4) a *-st-*. Vyznačují se komplementární distribucí a stejnou funkcí.

- Morf *-n-* rozšiřuje kořeny obsazené krátkou samohláskou a zakončené explozívou (T) nebo sonorou (R); frikatíva může takový kořen uzavírat pouze v komplexu s guturálou (X). Schématicky jeho zapojení popíšeme $P_V\text{-}n_C\text{-} \leftrightarrow P_V\text{-}C\text{-}$ ($C = T, R, X$), což se nápadně shoduje s kmenovým kontextem kvantitativního ablautu. Rozšíření *-n-* zaujímá v kmenovém schématu pozici R^4 , takže rozšířený kmen končí obecně stejnou souhláskou, jakou končí kmen nerozšířený, cf. *añk-a ãk-o ãk-ti* ‘oslepl’. Rozšíření *-n-* vytváří v přítomném kmeni dlouhou slabiku. Tato délka je vždy intonována cirkumflexově.

- Morf *-st-* rozšiřuje kořeny obsazené dlouhou samohláskou nebo dvojháskou a zakončené libovolnou souhláskou nebo skupinou souhlásek. Někdy rozšiřuje i kořeny $P_V\text{-}R^4\text{-}$, cf. inřā 4.2.4. Ve většinovém případě, kdy rozšiřuje kmen slabičně již dlouhý, ponechává morf *-st-* vždy původní intonaci kmenové slabiky, cf. *álk-st-a álk-o álk-ti* ‘hladověl’ vs. *álp-st-a álp-o álp-ti* ‘omdlel’; pokud však rozšíření *-st-* slabičnou délkou teprve samo vytváří, je výsledná slabika akúťová (shodně s intonací druhotné délky vzniklé v infinitivu), cf. /'tēm-st-&-a / 'tēm-&-o 'tēm-ti/ ≡ *tēm-st-a tēm-o tēm-ti* ‘setmělo se’.

4.2.3 Víme již, že rozšíření *-n-* se podílí na kmenotvorbě o obecném schématu $P_V\text{-}n_C\text{-} \leftrightarrow P_V\text{-}C\text{-}$ ($C = T, R, X$). Rozepišme nyní podrobněji, jak daný morf v jednotlivých případech působí.

- Pro $C = T^5$ vzniká v přítomném kmeni smíšený diftong $P_V\text{-}n_T\text{-}$. Je prosodickou charakteristikou morfu *-n-*, že dlouhá slabika, kterou vytváří, je intonována cirkumflexově. Její intonace nijak nesouvisí s intonacemi délek, jež příležitostně vznikají v jiných kmenech.

Jde především o préteritní kmen $P_V\text{-}C\text{-}$ pro $V = /ě/, /ã/$, kde se středové samohlásky pod přízvukem dluží a slabičná délka jimi utvořená je cirkumflexová, ve shodě s obecnými pravidly pro prodloužení pod přízvukem (I/3.2.2-3), cf. ‘připadlo’ *teñk-a* ↔ (*těk-o* et *těk-ti*) vs. *tiñk-a* ↔ (*tik-o* et *tik-ti*) ‘hodilo se’. Dále pak vzniká smíšený diftong z kořene $P_V\text{-}C\text{-}$ pro $C = R$ ve kmeni infinitivním, kde se za sonoru přidává další souhláska, explozíva či frikatíva. Takto utvořená délka je akúťová, cf. *šãl-a* ↔ (*šãl-o* et *šãl-ti*) ‘ochladilo se’.

Před $T^5 = b, p$ se R^4 projevuje alomorfem *-m-*, cf. *kiñb-a* ↔ (*kib-o* et *kib-ti*) ‘zavěsil se (kde pevně), ulpěl (na čem)’, *tãmp-a* ↔ (*tãp-o* et *tãp-ti*) ‘stal se’.

- Při $C = X = S^6T^7$ rozšíření $R^4 = n$ zaniká s náhradním dlužením kmenové samohlásky podle vzorce $VnS > VS$. Ze systémové potence se v kořenech na X uplatňují pouze krajní samohlásky ($V = i, u$); litevský pravopis v tomto případě novou délku zaznamenává {y, ū}, cf. /'dri-ñ-sk-a/ > *drỹsk-a* ↔ (*drisk-o* et *driks-ti* < /'drisk-&-ti/) ‘trhala se (látka)’, /'pu-ñ-šk-a/ > *pũšk-a* ↔ (*pũšk-o* et *pũšk-ti*) ‘naběhly (komu kde) puchýře’.

- Při $C = R$ se rozšíření *-n-* uplatňuje pouze pro $R = j, v, r, l$ (chybí tedy sonory nazální). Rozšíření $R^4 = n$ opět zaniká s náhradním dlužením kmenové samohlásky, tentokrát

podle vzorce $\check{V}nR > \check{V}R$. Aktualizují se všechny možné podoby \check{V} . Musíme myslet na zvláštnost litevského pravopisu, že krajní fonémy /ī, ū/ se píší {y, ū}, kdežto středové /ē, ā/ se píší {e, a}, cf.

/ska-ñ-r-a/ > *skār-a* ↔ (*skār-o* et *skār-ti*) ‘roztrhala se (tkanina nošením)’

/ke-ñ-r-a/ > *kēr-a* ↔ (*kēr-o* et *kēr-ti*) ‘pukl (pupen)’

/ši-ñ-l-a/ > *šyl-a* ↔ (*šil-o* et *šil-ti*) ‘ohrálo se’

/gu-ñ-r-a/ > *gūr-a* ↔ (*gūr-o* et *gūr-ti*) ‘drolilo se’

Všimněme si, že infinitívy těchto sloves, kde segment $\check{V}R$ vytváří dlouhou slabiku, jsou – na rozdíl od prezentů – všechny intonovány akútově.

Kmenové schéma P_V_R- může vzniknout též disociací kořene P_V- (týká se jedině krajních samohlásek). I v takovém případě vstupuje rozšíření $R^4 = n$ do kmene a následně zaniká s náhradním dloužením, cf. /pu-ñ-v-a/ > *pūv-a* ↔ (*pūv-o* et *pū-ti*) ‘hnil’.

Případ P_V_R- , at’ již je R přítomno v celém lemmatickém trojkmení nebo vzniká jen v některých kmenech disociací krajní kořenové samohlásky, otevírá otázku, jež může někomu připadnout samoúčelná, leč přirozeně a nutně vyplývá z logiky našeho výkladu. Jaká je pozice kmenového R ve schématu $-S^1T^2R^3_V(V)_R^4T^5S^6T^7 // R^7 - ?$ Teoreticky se rozhodujeme mezi dvěma krajními možnostmi, R^4 a R^7 , a nemůžeme se držet ničeho jiného než analogického porovnávání. A právě ze systémových srovnání vyplývá, že tato pozice se při kmenotvorbě mění. Pro pozici R^4 ve kmeni infinitivním mluví skutečnost, že kmen P_V_R- přibírá infinitivní sufix *-ti*, jehož explozíva se zapojuje do řady $_R^4T^5S^6T^7 // R^7-$. Podobnou úvahu lze vést pro všechny deriváty infinitivního kmene, jejichž specifické morfy vždy začínají souhláskou. Takže nejen v infinitivním tvaru P_V_R-ti , ale vůbec v infinitivním kmeni nemůže vyšetřovaná sonora stát v pozici R^7 . Zbývá tedy poloha R^4 . Vzhledem k formální shodě nepříznakových kmenů pak musíme pozici R^4 postulovat i pro kmen préteritní. A tam, kde R vzniklo disociací kořenového \check{V} , je přirozené přiřadit 4. pozici už proto, že stojí nejbliž výchozí samohlásce. Zato v kmeni prezentním musíme předpokládat posun $R^4 \rightarrow R^7$, aby vůbec bylo možné vložit rozšíření *-n-*. Argumentujeme-li náhradním dloužením podle vzorce $\check{V}nR > \check{V}R$, pracujeme s kmenovým úsekem \check{V}_n-R , jež lze do pozičního schématu $_R^4T^5S^6T^7 // R^7-$ promítnout jedině v podobě $\check{V}_n^4-R^7$. Vidíme tedy, že stejný foném R vystupuje v různých kmenech téhož kořene v různých polohách. Víme již, že komplexní finála X se podle okolností realizuje S^6T^7 nebo T^5S^6 , takže poziční obměny na konsonantických svazích patří do systémového chování.

V části 4.1.3 (sub 2) jsme uvedli tři slovesa, kde zároveň s rozšířením *-n-* dochází ke kvalitativnímu ablautu. Víc takových případů není. Sloveso *kreñta* ‘padá’ má k sobě alomorf bez ablautu, sc. *kri-ñ-t-a* ↔ (*krit-o* et *kris-ti*).

Tak to vypadá v popisu spisovného jazyka, držíme-li se DLKŽ a vyhledáváme-li příklady pomocí jeho retrográdního soupisu (AtgDLKŽ). Thesaurus LKŽ (XIII: 169) uvádí ke *smi-ñ-g-a smig-o smig-ti* ‘zapichuje se, proniká hluboko dovnitř’, navíc ještě alomorfní prézens *sme-ñ-g-a*, což odpovídá vztahu *kriñta* a *kreñta*, a nelze vyloučit, že se najdou další příklady.⁸

⁸ Z kořene *SM i/e G* vychází též sloveso *sme-ñ-g-a* (LKŽ XIII: 142 přidává alomorf *sm-ē-g-st-a smēg-o smēg-ti*, které DLKŽ objasňuje ‘zapadají, boří se (nohy do sněhu)’, ‘rozpadá se, boří se (zed)’). Lituanisticky vzdělaný rodilý mluvčí mě upozornil, že obě slovesa se v idiolektch (včetně jeho osobního) spojují do jediného o lemmatickém trojkmení *smeñga smēgo smigti*; tato kmenová struktúra se v našem výkladu dá popsat jedině jako hybrid.

4.2.4 Podívejme se nyní podrobněji na kmenotvorné působení morfu *-st-*.

- Morf *-st-* se podílí na lemmatické kmenotvorbě u kořenů charakterizovaných dlouhou slabikou o všech možných nositelích (dlouhá samohláska, dvojhlasika vokalická i smíšená). Připomeňme, že je jeho prosodickou charakteristikou, že nemění intonaci dlouhé slabiky, k níž přistupuje.
- Zatímco morf *-n-* vyžadoval dosti striktní konsonantické prostředí, morf *-st-* před sebou připouští jakýkoliv finální svah, a to i prázdný. Připojuje se za kořenový úsek svahu, do pozic S^6T^7 .
- Končí-li kořen na frikativu ($S^6 = s, z, š, ž$), první složka morfu *-st-* s ní asimilačně splyne. Výsledná sykavka je neznělá (znělost se vyrovnává odzadu), leč tupá, měla-li tuto charakteristiku sykavka kořenová ($S^6 = š, ž$; tupost převažuje nad ostrostí nezávisle na pořadí). Litevský pravopis zapisuje výslednou sykavku tupou či ostrou ve shodě se zvukem, leč znělou či neznělou podle podoby sykavky kořenové, tedy bez ohledu na zvuk, vždy neznělý, cf. */'saūs-&-st-a* > [*'saūsta*] ≡ {*saūsta*} ↔ (*saūs-o* et *saūs-ti*) 'usychal', */'iřz-&-st-a/* > [*'iřsta*] ≡ {*iřzta*} ↔ (*iřz-o* et *iřz-ti*) 'rozčílil se', */'plīš-&-st-a/* > [*'plīšta*] ≡ {*plīšta*} ↔ (*plīš-o* et *plīš-ti*) 'praskl, protrhl se', */'grīž-&-st-a/* > [*'grīšta*] ≡ {*grīžta*} ↔ (*grīž-o* et *grīž-ti*) 'vrátil se'.
- Končí-li kořen na alveolární explozívu ($T^5 = t, d$), ta se před *-st-* disimilačně změní na *s* a následně splyne, cf. */'tuřt-&-st-a/* > */'tuřs-st-a/* > [*'tuřsta*] ≡ {*tuřsta*} ↔ (*tuřt-o* et *tuřs-ti* < */'tuřt-&-ti/*) 'bohatl', */'raūd-&-st-a/* > */'raūs-st-a/* > [*'raūsta*] ≡ {*raūsta*} ↔ (*raūd-o* et *raūs-ti* < */'raūd-&-ti/*) 'zčervenál, začervenál se'. Explozívy guturální ani labiální se nemění, cf. *pŷk-st-a* ↔ (*pŷk-o* et *pŷk-ti*) 'zlobil se', *geīb-st-a* ↔ (*geīb-o* et *geīb-ti*) 'ochabl'. Jde o to, že úsek $T^5S^6T^7$, jenž v přítomném kmeni vzniká, se může uskutečnit pouze tehdy, když obsahují alespoň dvě dostatečně odlišné artikulační řady (obě souhlásky z *-st-* si jsou artikulační řadou velmi blízké).
- Pokud alveolární explozívě předchází alveolární sonora (vyskytuje se pouze */-n⁴d⁵-/*, nikoliv */-n⁴t⁵-/*, ačkoliv tomu ze strany systému nic nebrání), dochází postupně ke dvěma jevům: 1° explozíva se disimuluje a splyne podle právě popsaného vzorce a 2° sonora zmizí s následným prodloužením podle vzorce $\check{V}nS > \check{V}S$, cf. */'brénd-&-st-a/* > */'bréns-st-a/* > */'brénst-a/* > */'brésta/* ≡ {*brésta*} ↔ (*brénd-o* et *brés-ti*) 'uzrál, vyspěl', */iš-si-'gañd-&-st-a/* > */iš-si-'gañs-st-a/* > */iš-si-'gañst-a/* > */išsi-'gāsta/* ≡ {*išsigāsta*} ↔ (*išsigañdo* et *išsi-gāst-ti*) 'lekl se'.
- Komplexní kořenová finála *X* se v přítomném kmeni před morfem *-st-* realizuje v podobě T^5S^6 a její sykavka pak podléhá asimilačnímu zjednodušení popsanému výše, cf. */'blīšk-&-st-a/* > */'blīkš-st-a/* > */'blīkšta/* ≡ {*blīkšta*} ↔ (*blīšk-o* et *blīkš-ti*) 'zbledl'.
- Kromě kořenů s dlouhou slabikou obsluhuje *-st-* při lemmatické kmenotvorbě i kořeny o struktuře P_V_R - pro $R = n, m$. To proto, aby se kmenotvorné rozšíření *-n-*, jež jinak v komplementární distribuci s *-st-* obsluhuje právě kořeny o schématu P_V_C -, nesetkalo s kořenovou sonorou artikulačně příliš blízkou (*m*), ne-li totožnou (*n*). Morf *-st-* vytváří v přítomtu novou slabičnou délku $P_V\check{R}|-st-$. Tato délka je intonována akútově, stejně jako délka, jež druhotně vzniká ve kmeni infinitivním, cf. *glūm-st-a* ↔ (*glūm-o* et *glūm-ti*) 'upadl do rozpaků', *řim-st-a* ↔ (*řim-o* et *řim-ti*) 'uklidnil se'. Pro $R = n$ bychom měli být svědky proměny nositele slabičné délky podle vzorce $\check{V}nS > \check{V}S$. To dokládá jedině sloveso */pa-'žin-&-st-a/* > */pa-'žin-st-a/* > */pa-'žīst-a/* ≡ {*pažīsta*} ↔ (*pa-žin-o* et *pa-žin-ti*) 'znal, rozpoznal' o deaktualizovaném prefixu *pa-* a pak vždy prefigované */at-si-'žin-&-st-a/* > */at-si-*

-'žin-st-a/ > /at-si-'žīst-a/ ≡ {atsižīsta} ↔ (at-si-žin-o et at-si-žin-ti) 'rozpoznal, zorientoval se', jež vychází z téhož kořene $\check{Z}_i N$ - "ví, rozumem a pamětí dovede zařadit". V jiných případech však změna nenastává, cf. *sén-st-a* ↔ (*sēn-o* et *sén-ti*) 'zestárl, zastaral', *tìn-st-a* ↔ (*tìn-o* et *tìn-ti*) 'otekl, opuchl', *tvìn-st-a* ↔ (*tvìn-o* et *tvìn-ti*) 'rozvodnil se (potok)'.

Uvedené příklady jsou jediné, které se mi pomocí AtgDLKŽ podařilo najít jako kořeny o struktuře $P_{\check{V}n}$ - přijímající rozšíření *-st-*. Hodnotíme je tak, že u kořenů $S_e N$ -, $T_i N$ - a $TV_i N$ - převládl ve spisovném jazyce morfonologický záměr udržet charakteristickou podobu i v kmeni přítentním; historicky a dialektálně lze ovšem doložit i *séssta*, *tīstalltýsta*, *tvīstalltvýsta*, cf. LKŽ (XII:406, XVI:390, XVII:301).

Kořen o struktuře $P_{\check{V}R}$ - vykazuje i sloveso *mīr-št-a* ↔ (*mīr-é* et *mīr-ti*) 'umíral', kde vystupuje varianta *-št-*. Tento tvar je oblíbeným indoeuropeistickým příkladem na souhláskový kontakt *r-s* > *r-š*, nicméně uvnitř litevského systému takový výklad neplatí. Sloves zakončených na *-r* a přijímajících *-st-* je víc, žádné jiné však po alomorfu *-št-* nesahá, cf. *sūr-st-a* ↔ (*sūr-o* et *sūr-ti*) 'stal se slaným', *stēr-st-a* ↔ (*stēr-o* et *stēr-ti*) 'ztuhl'. A i když se rozhodneme vykládat tvar *mīršta* jako ojedinělý archaismus indoevropského stáří, musíme zdůvodnit, proč odolal analogickému vyrovnání. Jistě se lze odvolávat na to, že sémantika *mīršta* je tabu, leč nemáme nic, co by dokládalo obdobné tabuické chování v jakkoli srovnatelném případě. Ponechme prostě, že sloveso *mīršta mīrē mīrti* je zvláštní: má zvláštní podobu rozšíření, zvláštní paradigmatické zařazení, zvláštní intonaci v infinitívu.

4.2.5 U plnovýznamového rozšíření *-n-* jsme konstatovali, že se na lemmatické kmenotvorbě může podílet zároveň s kvalitativním ablautem (což v současném spisovném jazyce postihuje toliko tři kořeny). U žádného z kořenů přijímajících rozšíření *-st-* ablaut doložit nemůžeme, alespoň ne v podobách, jež jsme uvedli (kvantitativní a kvalitativní). Rozšíření *-st-* však doprovází jev, který ablaut připomíná: doprovodné dloužení přítentního kmene, cf.

<i>gēssta</i> ↔ (<i>gēs-o</i> et <i>gēs-ti</i>)	'uhasínal'
<i>māžsta</i> ↔ (<i>māž-o</i> et <i>māž-ti</i>)	'ustupoval, ubývalo ho'
<i>yžsta</i> ↔ (<i>iž-o</i> et <i>iž-ti</i>)	'praskal, pukal'
<i>dūsta</i> ↔ (<i>dūs-o</i> et <i>dūs-ti</i>)	'dusil se'

Kořenů s touto kmenotvorbou dokládá AtgDLKŽ ke třem desítkám. Vyznačují se schématem $P_{\check{V}C}$ -, jež obecně obsluhuje rozšíření *-n-*, leč v podobě $C = S^6$, kterou jsme pro působení *-n-* vůbec neuváděli (pojednávali jsme pouze o komplexu X). U kořenů $P_{\check{V}S^6}$ - se totiž uplatňují obě rozšíření zároveň. Kořenová frikatíva splývá s frikativou morfu *-st-* a morf *-n-* mizí za náhradního dloužení původně krátké kořenové samohlásky (přičemž na rozdíl od kvantitativního ablautu se její timbre nemění), cf. / $P_{\check{V}n}S-st$ -/ > / $P_{\check{V}n}St$ -/ > / $P_{\check{V}St}$ -/. Všimněme si, že i po grafématické stránce se uplatňuje litevská pravopisná zvláštnost stavící vedle sebe {e, a} a {y, ū}.

4.2.6 Slovesa, jejichž lemmatickou kmenotvorbu nesou plnovýznamová rozšíření *-n-* a *-st-*, spadají pod KONJUGAČNÍ TYP {-a-, -o-}. Pro *-n-* to platí zcela bez výjimky, pro *-st-* jsou výjimky dvě, oboje typu {-a-, -é-}, sc. *gīm-st-a gīm-é gīm-ti* 'narodil se', *mīr-št-a mīr-é mīr-ti* 'umřel'.

PROSODICKÁ CHARAKTERISTIKA slovesného kmene II. DRUHU závisí v tomto případě na intonaci (té jediné) kmenové slabiky, jež nese přízvuk. Rozlišujeme rysy A (slabika akúto-

vá) vs. B (slabika neakútová, sc. cirkumflexová či krátká). V jejich důsledku koncovka o prosodickém rysu b na sebe kmenový přízvuk nepřetáhne (\Leftarrow A) nebo přetáhne (\Leftarrow B). Slovesa o rozšíření *-n-* jsou v přítomném i přeteritním kmenu charakteristiky B (*-n-* vytváří v přítomném cirkumflexovou délku, přeteritum je slabičně krátké, a pokud se jeho kmen druhotně dluží, pak na slabiku neakútovou, cf. 4.2.3). Slovesa o rozšíření *-st-* se ve většině případů vyznačují kořenem o dlouhé slabice. Ta je nějak intonována a podle toho nese rys A či B. Rozšíření *-st-*, přidávané v přítomném kmenu, tuto charakteristiku nemění. Pokud *-st-* vytváří novou délku ve slabice původně krátké (jde o kořenová schémata **P_Ů_R-**), je tato délka akútová, což vede na rys A, cf. *gimsta, mirsta*,⁹ *sénsta, pažista*, zatímco odpovídající kmeny přeteritní nesou rys B, cf. *gimě, mirstě, sěno, pažino*.

Intonace infinitivu nemá vliv na přetahování přízvuku z kmene na koncovku (k tomu totiž v derivačním okruhu infinitivního kmene vůbec nedochází). Nicméně i o ní se zde zmiňme. Je-li kořenová slabika dlouhá, má infinitiv intonaci stejnou jako ostatní kmeny. Druhotná délka může v infinitivu vzniknout jedině u kořenů o struktuře **P_Ů_R-**. V případě sloves s kmenotvornými rozšířeními – dokonce nejen plnovýznamovými (4.2.2–5), ale i pouze pomocnými – je dlouhá slabika, jež v infinitivním kmenu druhotně vzniká, vždy akútová – s jedinou výjimkou slovesa *mír-št-a mirstě mirsti* ‘umřel’.

Pokud se rozšíření *-n-* a *-st-* uplatňují zároveň (týká se kořenů o schématu **P_Ů_S-**), je jimi konstituovaná délka cirkumflexová: *-n-* cirkumflex vytváří, *-st-* intonaci nemění.

PROSODICKÁ CHARAKTERISTIKA slovesného kmene I. DRUHU spočívá v jeho schopnosti přesouvat svůj přízvuk na předkořenový morf (mluvíme o pohyblivosti kmenového přízvuku). Pomocná kmenová rozšíření *-d-* a *-n-* (v pozici **R**⁷) sama o sobě pohyblivosti nebrání, cf. *pà-de-d-a* ‘podává, pomáhá’, mohou tomu však zabránit jiné jevy, jež se zároveň vyskytují, e.g. vokalická dvojhláska v kmenu (*at-eĩ-n-a* ‘přichází’, *ap-aũ-n-a* ‘obouvá’ vs. *ap-av-ě*), akútová intonace (*iš-vér-d-a* vs. *iš-vir-ě* ‘uvařil’, *ati-dúo-d-a* vs. *ati-dav-ě* ‘odevzdal’), konjugační schéma **-o-** (*ap-aũ-n-a* et *ap-av-ě* vs. *ne-gáu-n-a* et *ne-gāv-o* ‘nedostal’).

Plnovýznamová kmenová rozšíření *-st-* a *-n-* (v pozici **R**⁴) pohyblivosti kmenového přízvuku aktivně brání, a protože tato rozšíření se pojí s přeteritem na **-o-**, což je další inhibitor pohyblivosti přízvuku, můžeme uzavřít, že slovesa příslušné lemmatické kmenotvorby svůj přízvuk nepřesouvají. Jedinými výjimkami jsou přeteritní kmeny oněch dvou sloves, jež patří typu **{-a-, -ě-}**, sc. *ĩ-gim-st-a ĩ-gim-ě ĩ-gim-ti* ‘měl vrozené’ (vs. *at-gem-a at-gim-ě at-gim-ti*, cf. 4.1.5), *nu-mír-št-a nũ-mír-ě nu-mirsti* ‘zemřel’.

Poučné je srovnání alomorfů *at-gem-a* a *at-gim-st-a*, jejichž lemmata shodně pokračují *at-gim-ě at-gim-ti*, kde jasně vidíme, že kmenové rozšíření přesouvání přízvuku brání, zatímco kvalitativní ablaut je vyvolává. A v této souvislosti si vzpomeňme na ona tři litevská slovesa, v nichž jsou oba jevy přítomny zároveň, sc. *skreĩda, breĩda, kreĩta* (4.1.3 sub 2). Při setkání protichůdných sil, kvalitativního ablautu a kmenového rozšíření, převáží ablaut, takže dotyčná slovesa svůj přízvuk přesouvají (v přítomném kmenu, v přeteritním tomu brání formant **-o-**), cf. *iš-skre-n-d-a* vs. *iš-skrid-o* ‘odletěl’, *pà-bre-n-d-a* vs. *pa-brid-o* ‘kus přebrodiv’, *nũ-kre-n-t-a nu-krit-o* ‘odpadl’; alomorf *nu-kri-ĩ-t-a* výmluvně předvádí, že bez ablautu k přesunutí nedojde.

⁹ Pozor na intonační odlišení vůči */miřš-&-st-a/ > mirsta mirsto mirsti* ‘zapomínal’, kde cirkumflex charakterizuje kořenovou délku.

4.2.7 Jak vyplývá z porovnání jejich distribucí (4.2.3–5), pokrývají kmenová rozšíření *-n-* (v pozici R^4) a *-st-*, vzata dohromady, všechna kořenová schémata.¹⁰ Pomocí AtgDLKŽ, což je retrográdní soupis k jednosvazkovému slovníku moderní spisovné litevštiny, lze napočítat přes dvě stě kořenů, jež ona rozšíření přijímají (a to nezapočítáváme lexikální jednotky rozlišené prefixy). Další ještě přibudou ze starých památek a dialektálních sběrů, z nichž vychází dvacetisvazkový thesaurus LKŽ. Musíme uzavřít, že v panchronním záběru přes púltisíciletí textově doložené litevské existence představují rozšíření *-n-* a *-st-* produktivní prostředek, byť jej už nepotkáme v neologismech současné doby.

Jaký je jeho význam? Christian Stang (1942, 1966) v indoeuropeistické perspektivě svého výkladu hodnotí tato slovesa jako «mediální - intransitivní». Pro panchronní pohled vycházející ze současného stavu navrhuje slovtvorné séma “nezáměrný děj” (podmět děje je podán jako jeho nositel bez vědomé vůle; nezáměrný děj se často pojímá coby «počíná-vý») — vedle dějů podávaných jako “stavové”, či “intensivní” (podmět je jejich vědomým nositelem; intensiva se často ještě upřesňují jako «iteratíva», «faktitíva», «efektíva»).

Tradiční dělení sloves na «dějová» a «stavová» se odvolává na ontologii «procesu» a «ne-procesu». V našem pojetí je obsah každého slovesa dějem definitoricky a stavové, stejně jako intensivní (či možná lépe “intensitní”) podání slovesného obsahu (děje) představují jen dva příznakové – a opačně polarizované – případy, kdy v jazykovém systému (zde litevštiny) slovtvornými prostředky vyznačujeme, že podmět slovesa se coby konatel příslušného děje musí hodně starat, aby děj proběhl (příznak *intensity*, včetně speciálních podob výše zmíněných), nebo naopak že se (ted’) starat vlastně ani nemusí a děj běží bez jeho zjevných zásahů (příznak *stavovosti*). Oba příznaky vyložíme v části 4.4.1 sub (-o-, -è-). Zde si pouze uvědomme, že na uvedeném morfologickém zařazení nic nezmění, vymyslíme-li text, jehož hrdina *usilovně* leží v posteli a odtamtud *ledabytle* řídí chod světa.

Nezáměrnost dokládáme diferenčně. Předvedeme ji na příkladech, jejichž cílem není «nade vši pochybnost» dokázat, že “nezáměrnost” je coby «objektivní realita» přítomna všude tam, kde se vyskytují morfy *-n-//st-*, nýbrž ukázat, jak se “nezáměrnost” – při apriorním záměru ji v jednotlivých výskytech deduktivní cestou najít – dá (a snad i má) v rámci diferenčního zkoumání jazyka interpretovat.

- Slovesa *gim-st-a* ‘rodí se’, *mīr-št-a* ‘umírá’ patří jistě k nejstarší a nejzákladnější slovní zásobě. Nezáměrnost jejich podání, pro niž nyní ani nevidíme zvláštní důvod, se přinejmenším dobře snáší s kontrastem k intensivnímu *gim-d-o* ‘rodí (žena dítě)’, což je faktitivum, popřípadě ke stavovému *mēr-d-i* ‘skomírá, leží na smrtelné posteli’ (všimněme si kvalitatívního ablautu mezi lexikálními jednotkami a kmenotvorného rozšíření *-d-*).
- Stejně tak už nyní nevidíme důvod vyznačovat nezáměrnost u *lįj-a* ‘prší’, ale uznáme, že *dėšt* představuje nezáměrné podání děje ve srovnání s ablautově spřízněnými slovesy *liėj-a* ‘vylévá (kdo co kam)’, *liėj-a* ‘odlévá (kdo co z čeho)’.
- Sloveso *žin-o* ‘zná, ví’ vyjadřuje uvědomělou intelektuální činnost (člověk získal jisté poznatky a ted’ s nimi nějak nakládá), zatímco nezáměrné *pa-žįst-a*, *at-si-žįst-a* ‘pozná (člověka, jehož má před sebou, místo, kde právě je)’ vyjadřuje událost, kdy «kouknu a vidím» jaksi naráz, aniž musím vědomě nakládat se svými vědomostmi.

¹⁰ Schéma $P_{\check{V}}$, které jediné v tomto úhrnu nenajdeme, je krajně vzácné, doložené pouze v $l'dē-d-a/ > dē-d-a$.

- Oproti stavově podanému uvědomělému vnímání u sloves *giřd-i* 'slyší', *rēg-i* 'vidí' vynikne nezáměrnost sloves *pra-re-ñ-g-a* 'prohlédne' (kotěti se otevřou oči, člověk konečně pochopí), */iš-'giřd-&-st-a/ > išgiřsta* 'zaslechne' (kdo co, aniž to chtěl, ba aniž měl).
- Transitivita se s nezáměrností nevyklučuje, byt' není běžná. Stavově podané *mýl-i* 'miluje (kdo koho)' označuje uvědomělý cit, zatímco *pa-mil-st-a* 'zamiluje se (kdo do koho)' vyjadřuje cit, který na člověka bez jakéhokoliv jeho záměru zničehonic odkudsi spadne; předmět lásky je přitom u obou litevských sloves vyjádřen v akuzativu.
- Počínavost či krátkodobost, jak ji obsahují příklady *pamilsta* a *išgiřsta*, není trvalým rysem nezáměrnosti. Slovesa *kyl-a* 'zvedá se, povstává' vs. *kēlia* 'zvedá (kdo co)', *būr-a* 'sype se (odkud co samo)' vs. *bēria* 'sype (kdo co kam)' (znovu si všimněme kvalitativního ablautu mezi lexikálními jednotkami) předvádějí nezáměrný děj obecně dlouhodobého trvání.
- Mnoho příznakově nezáměrných sloves je spřízněno se jmény. Adjektiva *bāl-t-as* 'bílý', *šāl-t-as* 'studený', *šil-t-as* 'teplý' jsou formálně totožná s perfektivními deagentivními participii sloves *bāl-a* 'vybělává (plátno na slunci)', *šāl-a* 'mrzne, je zima', *šyl-a* '(venku pěkně) hřeje, je teplo'. Adjektiva *pik-t-as* 'zlostný, vztekly', *sēn-as* 'starý', *māž-as* 'malý', *raud-ón-as* 'červený' souvisí s nezáměrnými slovesy *pūk-st-a* 'jí má ho vztek' (litevské sloveso má nositele zlosti v podmětu), *sēn-st-a* 'stárne', *māžta* 'zmenšuje se, ustupuje, ubývá ho', */raūd-&-st-a/ > raūsta* '(už) červenají (jablka na stromě, mraky na obloze)'.
 • Podobně k substantivu *rūkas* 'mlha' je nezáměrné sloveso *rūk-st-a* 'valí se (kouř z komína, pára z lesů)', k *lōb-is* 'majetek, bohatství' je *pra-lōb-st-a* 'bohatne, přijde si k majetku', ke *skuřd-as* 'bída' zase *nu-skuřs-t-a* < */-skurd-&-st-/* 'upadá do bídy'. Se substantivem *barzd-à* 'plnovous' souvisí *su-baržs-t-a* < */-barzd-&-st-/* 'zarůstá (muž plnovousem)'; *tuļž-is* je 'žluč', a když *širdis* 'srdce' *tuļž-t-a* < */-tuļž-&-st-/*, pak se 'zalévá zlostí'. Ve všech uvedených denominativních slovesech nezáměrně, sc. bez vědomé vůle a přání podmětu vzniká to, co je vyjádřeno výchozím jménem, přídavným či podstatným. Takto nezáměrný děj lze dále modifikovat předponami, jež upřesňují *Aktionsart*, či reflexivem, jež zdůrazňuje, že děj postihuje svého konatele, cf. *kālt-as* 'vinen', *kālt-ē* 'vina' → *nu-si-kāl-st-a* 'proviňuje se' (na podmět padá vina).

4.2.8 Poté, co jsme předvedli, že plnovýznamová kmenová rozšíření *-n-* a *-st-* si jsou sématicky i prosodicky rovnocenná (to druhé vzhledem k prosodické charakteristice kmene I. druhu), připomeňme jeden morfológický kontext, který obě rozšíření rozlišuje: výskyt *-n-* ve kmeni přítomném je podmínkou pro to, aby v neosobě futúra mohlo dojít ke krácení kmenové samohlásky, jež je totožná se samohláskou lemmatického kmene infinitivního.

Jak jsme vyložili v 3.4.3, končí-li infinitivní kmen dlouhou akútovou slabikou, pak přidáme-li k němu kmenotvorné rozšíření *-s* s nulovou koncovkou, čímž se vyjadřuje NON-PERS FUT, změní se jistý prosodém této slabiky. Dojde buď (A) ke krácení, nebo (B) k metatonii. Příklad (B). změna akútové intonace na cirkumflexovou, je většinový: nastává vždy, když nenastává případ (A). Příklad (A) nastává při splnění dvou podmínek:

- 1° slovesný kořen – a jde nutně o kořen typu (i) – končí na dlouhou krajní samohlásku \bar{i} , \bar{u} /, přičemž je splněn ještě obecný předpoklad prosodických změn, že totiž slabika touto dlouhou samohláskou vytvářená má akútovou intonaci;
- 2° do přítomného kmene se vkládá rozšíření *-n-*, což vyžaduje disociaci kořenové samohlásky $\bar{i}/ > /i-j/$, $\bar{u}/ > /u-v/$.

Podmínka 2° vysvětluje, proč máme *výti* → *vīs* 'požene', *siūti* → *siūs* 'ušije', přestože obě slovesa splňují podmínku 1°: v přítomtu sice dochází k disociaci, leč nepřibírá se *-n-*. Pro

krácení *būti* → *būs* ‘bude’ se odvoláváme na prezenní alomorfy /'būva/ < /'bu-ñ-v-a/ a /'būna/ s redundantním zopakováním /n/ na místě původního /v/, nikoliv na *yrà*, *ēsti* (cf. 3.2.2). Krácení *lýti* → *lis* ‘zaprší’ vykládá zcela přímočaře prézens /'līja/ < /'li-ñ-j-a/. Při krácení *džiūti* → *džiūs* ‘uschne, zvadne’ musíme argumentovat, že na splnění podmínky 2° (prézens *džiūv-a* < /'ž'u-ñ-v-a/ opravdu existuje) nemá vliv existence konkurenčního alomorfu *džiúst-a* < /'ž'ú-st-a/.

Výše uvedenou charakteristiku, korelující krácení ve futúru s nasálním rozšířením v prézentu, jsem v žádném popisu litevštiny výslovně nenašel. Opírá se o rozbor příkladů, které uvádějí litevské gramatiky s normativní ambicí: Ambraška et Žiugžda (1937: 103), Senn (1966: §341), DLKG (§938), k nimž nyní přidáme i LKRS (§5). Ze starších gramatik uvádějí Ambraška et Žiugžda navíc případy krácení *dýgti* → *digs* ‘vyroste’, *plýšti* → *pliš* ‘roztrhne se, praskne’, Senn a spolu s ním Otrębski (1956: §462) k tomu ještě přidávají *lúžti* → *lūš* ‘zlomí se’, *rúgti* → *rūgs* ‘zksyne’, *slūgti* → *slūgs* ‘ztratí se, zmizí’. Tyto příklady nespĺňují podmínku 1°, protože jejich kořen končí na souhlásku, a ani podmínku 2°, protože místo *-n-* přibírají *-st-*. Futurální tvary *digs*, *pliš*, *lūš*, *rūgs* jsou doloženy i v LKŽ (II:530 pouze *digs*, nikoliv **dýgs*; VII:717–720 s variantami *lūš* i *lūš*; X:248–250, kde nacházíme přímo dvojici *lūš ar pliš* ‘děj se co děj, stůj co stůj’ vedle tvaru *neparplýš* ‘neroztrhá se’; XI:904–909 s doklady na *rūgs* i *rūgs*; ve svazku XIII:52–54 jsem našel pouze futúra *nu-slūgs* bez značené intonace a *nu-slūgs* dokonce s akútem). Soudobá DLKG se o futúrech sloves *dýgti*, *plýšti*, *lúžti*, *rúgti*, *slūgti* vůbec nemluví, soudobá LKRS předepisuje *dýgs*, *plýš*, *lūš*, *rūgs* (tedy ve shodě s námi uvedenými pravidly).

Příklady *digs*, *pliš*, *lūš*, *rūgs*, *slūgs* nevyvracejí pravidla 1° a 2° v tom logickém smyslu, že by jejich předpoklady byly splněny, leč závěr, či následek nenastal. Upozorňují pouze, že případ (A) může nastat i za jiných podmínek, než jsme vyjmenovali. Za jakých? Ad 1° zůstává kořenový vokalismus /ī, ū/ spolu s akútovou intonací příslušné slabiky, leč připouští se, aby kořen měl i konsonantický uzávěr. Ad 2° požaduje se prézens se sématickým příznakem “nezáměrně podaný děj”, přičemž vedle *-n-* se připouští i jeho alomorf *-st-*. Musíme z toho vyvodit, že krácení přímo nesouvisí s disociací dlouhé kořenové samohlásky.

4.3 Kmenotvorné sufixy

V této kapitole pracujeme s dvojitým vymezením kořene, (i) se striktním, omezeným na lemmatické trojkmení jediné slovesné lexikální jednotky, a (ii) s vágním, pokrývajícím všechny kmeny, mezi nimiž uznáváme lexikálně-sémantickou blízkost v plánu obsahovém a morfonématickou blízkost v plánu výrazovém (4.0.3). Pro vyčerpávající popis kořene při vágním vymezení nemáme prostředky. Přesto se do tohoto prostoru musíme vypravovat. Budeme se v něm pohybovat s nejvyšší obezřetností, omezující se na přechody od zkoumané lexikální jednotky slovesné k lexikální jednotce obecně jakéhokoliv slovního druhu, jíž lze sloveso motivovat. To proto, že chceme vyložit sufixy, synchronně produktivní prostředky slovesné kmenotvorby.

4.3.1 Za SUFFIX pokládáme každý kmenotvorný morf, který výchozí kmen rozšiřuje o další slabiku. Litevská slovesná kmenotvorba se opírá – nejen v synchronním, ale vůbec v panchronním záběru – o sedm sufixů SAMOSTATNÝCH a dále pak o dva jasné a o několik nejas-

78m

ných sufixů NESAMOSTATNÝch. Samostatné sufixy třídíme podle jejich morfonématických schémat:

- Ů**- -y-, -o-, -é-
- VV**- -uo-, -au-
- ŮR**- -en-, -in-

Oba nesamostatné sufixy výše označené za «jasné» mají po dvou alomorfech: *-tel-//ter-* a *-ul-//ur-*. Nesamostatnost sufixu znamená, že při kmenotvorbě nevystupuje sám, nýbrž ve dvojici s jiným sufixem; *-tel-//ter-* se pojí s *-é-*, takže ve kmenech potkáváme soustavně *-tel-é-* (*-ter-é-*), *-ul-//ur-* se pojí s *-uo-* přes palatalizační prvek, takže ve kmenech potkáváme *-ul-i-uo-* (*-ur-i-uo-*). Dodejme, že sufix *-in-* je jak samostatný, tak nesamostatný; nesamostatně vystupuje ve dvojici s *-é-*, dáváje *-in-é-*. Jasnost, jež se vztahuje i na *-in-é-*, spočívá v tom, že ony sufixy nesou jednoznačný slovtvorný význam, což jim zaručuje produktivitu.

Uvedené sufixy dále rozdělíme na STABILNÍ a NESTABILNÍ. Stabilní sufix je prostředkem kmenotvorby v definičním oboru kořene typu (ii), vágním, takže slouží kmenotvorbě lexikální, nestabilní je prostředkem kmenotvorby v definičním oboru kořene typu (i), striktním, a slouží kmenotvorbě gramatické. Při tomto vymezení může být týž sufix jak stabilní, tak nestabilní: záleží na tom, které sloveso zkoumáme v kterém definičním oboru. Všechny výše uvedené sufixy, samostatné i nesamostatné (z nesamostatných pak jasné i nejasné), dokáží být kmenotvorně stabilní, sc. jsou přítomny ve všech členech lemmatického trojkmení nějaké slovesné lexikální jednotky a svou přítomností tuto jednotku odlišují od kmene jiné lexikální jednotky, jež vychází z téhož kořene (při vágním vymezení definičního oboru). Jedině samostatné sufixy o schématu **-Ů**- dokáží být též nestabilní, podílejíce se na gramatické kmenotvorbě některých sloves. Nestabilní sufixy *-o-*, *-é-* společně poznamenávají kmen préteritní a infinitivní oproti nepříznačkovému kmeni přítomnému, nestabilní sufix *-y-* příznakově poznamenává kmen infinitivní oproti společně nepříznačkovým kmenům přítomnému a préteritnímu.

Výskyt nestabilního sufixu *-y-* představuje v litevské lemmatické kmenotvorbě jediný případ, kdy jsou společně nepříznačkové kmene přítomní a préteritní oproti příznakovému infinitivu (nehledíme k druhotným úpravám fonématické stavby kmene).

4.3.2 Vyložíme si nejdříve, jak uvedené sufixy interagují s koncovkami a morfy druhotné kmenotvorby (cf. 2.3.1). Připomeňme, že koncovkové i druhotně kmenotvorné morfy přidávané za lemmatické kmene přítomní a préteritní začínají vždy samohláskou, kdežto gramatické morfy přidávané v derivačním okruhu infinitivním začínají vždy souhláskou.

• U sufixů o schématu **-Ů**- není žádný rozdíl, jsou-li v daném slovese stabilní či nestabilní. Gramatické morfy infinitivního okruhu, začínající souhláskově, se připojují přímo a nevyvolávají žádné změny. Naopak v derivačních okruzích přítomním i préteritním, kde gramatické morfy začínají vždy samohláskově, je nutné předejít hiátu v konkatenaci **-Ů-&V-**. Setkáváme se přitom s dvojím morfonologickým chováním. Suffixy *-o-*, *-é-*, tvořené nekrajními samohláskami, přijímají v obou lemmatických kmenech epenthetické *-j-*, cf. /ži'n-&o-&o/ > /ži'no-j-o/ 'věděl', /'nor-&-é-&o/ > /'noré-j-o/ 'chtěl'. V tomto ohledu se slovesné sufixy chovají stejně jako slovesné kořeny téhož vokalického zakončení, cf. /'lo-&o/ > /'lo-j-o/ 'štěkal', /'sé-&o/ > /'sé-j-o/ 'sel'. Suffix *-y-*, o samohlásce krajní, se disociuje podle vzorce /ī/ > /i-i/ > /i-j/, cf. /da'l-&-ī-&o/ > /da'l-i-i-&o/ > /da'li-j-o/ 'dětil'.

I v tomto ohledu se sufix chová stejně jako slovesný kořen končící na *-y-*, cf. /'lī-&-o/ > /'li-i-&-o/ > /'li-j-o/ 'přelo'.

- Suffixy o schématu **-VV-** se při konkatenaci chovají jinak v kmeni přítomném a jinak v préteritním. V přítomném přijímají jak *-uo-*, tak *-au-* epenthetické *-j-*, cf. /dai'n-&-uo-&-a/ > /dai'n-uo-j-a/ 'zpívá', /tar'n-&-au-&-a/ > /tar'n-au-j-a/ 'slouží'. Kořeny zakončené na *-uo-* se chovají stejně, cf. /'šluo-&-a/ > /'šluo-j-a/ 'zametá' (s výjimkou *dúo-d-a*), kořeny zakončené na *-au-* nikoliv. Ty totiž vždy přibírají epenthetické *-n-*, e.g. *gáu-n-a*, *aũ-n-a*, *káu-n-a*, pouze pro *liáu-n-a* máme spisovný alomorf *liáu-j-a*, cf. 4.2.1, 4.1.2 sub 2. Ve kmeni préteritním se sufix *-au-* disociuje podle vzorce /au/ > /a-u/ > /a-v/, cf. /tar'n-&-au-&-o/ > /tar'n-a-u-&-o/ > /tar'n-a-v-o/ 'sloužil', kdežto sufix *-uo-* podstupuje dvoukrokovou proměnu /uo/ > /au/ > /a-v/, cf. /dai'n-&-uo-&-o/ > /dai'n-au-&-o/ > /dai'n-a-v-o/ 'zpíval'. Kořeny na *-au-* i *-uo-* se v préteritu chovají stejně, cf. /'gau-&-o/ > /'ga-v-o/ 'dostal', /'šluo-&-è/ > /'šlau-&-è/ > /'šla-v-è/ 'zametl'.

- Suffixy o schématu **-VR-** se při konkatenaci fonématicky nijak nemění ani v infinitivním, ani v přítomném a préteritním okruhu.

- Nesamostatné sufixy se sledovaných procesů pochopitelně neúčastní.

4.3.3 Vedle fonématické musíme samozřejmě popsat i prosodematickou stránku sufixů. Tam spadá jak intonace sufixů slabičně dlouhých, tak přízvukové chování sufixů vůbec všech.

- Suffixy o schématech **-V̄-** a **-VV-** jsou všechny intonovány akúťově. Při disociaci intonace zaniká, cf. *dal-ì-j-a dal-ì-j-o dal-ý-ti* 'dělal'. Krátká středová samohláska, která při disociaci může vzniknout, se pod přízvukem druhotně dluží, nabývají intonace cirkumflexové, cf. *dain-úo-j-a dain-ã-v-o dain-úo-ti* 'zpíval', *tarn-áu-j-a tarn-ã-v-o tarn-áu-ti* 'sloužil'.

- Suffixy o schématu **-VR-** vytvářejí dlouhou slabiku pouze ve kmeni infinitivním, kde za ně přistupuje další souhláska. Tato délka je vždy akúťová, cf. *vad-ìn-ti* 'nazýval, jmenoval', *gyv-én-ti* 'žil, bydlel'.

- Nesamostatný sufix *-tel-//ter-* nikdy nenese přízvuk, který by jeho samohlásku mohl prodloužit, ani za sebe nepřibírá konsonant, který by v něm vytvořil smíšenou dvojhlásku, takže jeho slabika je vždy krátká, bez intonace. Vždy krátká je i slabika tvořená nesamostatným sufixem *-ul-//ur-*, ani ona totiž nikdy nepřibírá konsonant, který by v ní vytvořil smíšenou dvojhlásku.

Akúťová intonace je historickým zdrojem prosodické charakteristiky *b* (zákon de Saussurův, cf. 3.1.6). Můžeme i u sufixů o schématech **-V̄-** a **-VV-** mluvit o přetahování přízvuku z předchozí, kořenové slabiky, tak jako jsme vykládali přetahování přízvuku ze slovesného kmene na koncovku? Především si uvědomme, že jediný definiční obor, kde je taková otázka vůbec legitimní, skýtají nestabilní sufixy. Jenom ty se totiž připojují ke kořenovému kmeni téže lexikální jednotky podobně jako koncovky — a navíc kořenový kmen je v celém lemmatickém trojkmeni totožný. Stabilní sufix je prostředkem lexikální kmenotvorby a nová, jím vytvořená lexikální jednotka má vlastní kmen, o vlastních prosodických charakteristikách, nezávislých na charakteristikách jednotky výchozí, nemluvě o tom, že není vždy jasné, která lexikální jednotka vůbec je výchozí. Dále pak stabilní sufixy (s výjimkou *-è-* a *-o-*) vykazují v lemmatickém trojkmeni několik alomorfů, některé o slabice dlouhé akúťové, jiné však o slabice cirkumflexové, či dokonce krátké, cf. *-ã|v-* vs. *-áu-*, *-ì|j-* vs. *-ý-*.

Prosodickou charakteristiku *b* lze z nestabilních sufixů jistě připsat morfu *-y-*, cf. *sāk-o sāk-è sak-ý-ti* 'řekl' (kořenová slabika je neakúťová a sufix si na sebe přízvuk přetáhne)

vs. *mók-o mók-ě mók-y-ti* ‘učil’ (kořenová slabika je akúťová a sufix na sebe přízvuk nepřetahuje). Připojíme-li však k témuž kořeni *M_ó_K-* sufix *-ě-*, přízvuk na něj přejde, cf. *mók-a mok-ě-j-o mok-ě-ti* ‘uměl’; podobně *mýl-i myl-ě-j-o myl-ě-ti* ‘miloval’, *čičulb-a čičulb-ě-j-o čičulb-ě-ti* ‘švitořil (pták)’. Nestabilní sufix *-ě-* totiž nese přízvuk vždy. Mezi slovesy s nestabilním sufixem *-o-* pak nalezneme několik derivačně nemotivovaných, jež se chovají různě, cf. *sáug-o sáug-o-j-o sáug-o-ti* ‘hlídal’ (přízvuk zůstává na akúťové slabice kořenové) vs. *iešk-o iešk-ó-j-o iešk-ó-ti* ‘hledal’ (přízvuk přechází z akúťové slabiky kořenové na akúťovou slabiku příponovou), a potom slovesa motivovaná, u nichž lze polohu přízvuku vysvětlit jeho přetažením z neakúťové (a právě jen neakúťové) slabiky kořenové na akúťovou příponovou, cf. *kýb-o kýb-o-j-o kýb-o-ti* ‘zůstal viset’ (kořen akúťový, přípona bez přízvuku) vs. *krýps-o kryps-ó-j-o kryps-ó-ti* ‘zůstal nachýlený’ (kořen cirkumflexový, přípona na sebe bere přízvuk). U žádného z nestabilních sufixů nenajdeme případ, který by charakteristiku *b* vyvracel,¹¹ nestabilní sufixy *-o-* a především *-ě-* však nabízejí případy, kdy polohu přízvuku na příponě rysem *b* vysvětlit nelze.

ZÁVĚR: Je zvláštní charakteristikou kmenotvorného sufixu, zda přízvuk v kmeni jím vytvořeném zůstane na slabice kořenové nebo přejde na příponovou.

Dodejme nakonec, že slovesné kmeny opatřené slabičným sufixem nikdy nenabízejí svůj přízvuk předkořenovým morfům. Přesouvání přízvuku dopředu je tedy možné jedině u sloves se sufixem nestabilním, a to ve kmenech bez sufixu.

4.3.4 Zbývá vyložit to nejdůležitější, sémantiku kmenotvorných sufixů. Musíme předeslat, že kmenotvorba při širokém, jak jsme výše říkali «vágním», vymezení kořene je doprovázena řadou dalších morfologických jevů. Ve slabičném vrcholu kořene dochází k nejrůznějším proměnám vokalizmu, a to i k jiným, než jaké jsme vyložili v oddíle 4.1, a rovněž intonace dlouhé kořenové slabiky se mezi jednotlivými lexikálními kmeny mění. Před kmenotvorným sufixem se může vyskytnout neslabičné kmenové rozšíření i nesamostatný sufix přidávající další slabiku. V obou případech přitom rozlišujeme mezi morfy «jasnými», sémanticky interpretovatelnými, a v důsledku toho produktivními, a nejasnými, jež sémanticky interpretovat nelze. Všechny tyto doprovodné morfologické jevy však lze doložit pouze v definičním oboru vágního vymezení; ve striktním definičním oboru, pokrývajícím jedinou slovesnou lexikální jednotku, lze vymezit jedině nestabilní sufix, nelze však mluvit o ablautu, metatonii ani o jakémkoliv jiném zvětšování kmene: dotyčné morfologické příznaky jsou přítomny vždy ve všech třech složkách lemmatického trojkmení současně.

4.3.5 Protože všechny samostatné sufixy jsou – v jistém definičním oboru – stabilní, začneme sémantickou charakteristikou stabilních sufixů. Materiálově se opíráme o to, co shromáždili a utřídili autoři DLKG (§§ 1028–1078), Jan Otrębski (1965:307–416) a Pranas Skardžius (1943), sématický popis navrhujeme vlastní. Znovu připomínáme (cf. 4.2.7), že takový popis má smysl pouze při diferenčním uchopení lexikálních jednotek, přičemž zde můžeme dát jen několik návodných příkladů. Náš sématický aparát pracuje s různým “podáním děje”. Postu-

¹¹ Pro vyvrácení je třeba, aby se naplnily předpoklady (přízvuk spočívá na kořenové slabice neakúťové), a nenastal závěr (akúťový sufix jej na sebe nepřetáhne), což potkáme u nemála sloves se sufixy stabilními, e.g. *pín-a pýn-ě pín-ti* ‘pletl’ → *pýn-jo-j-a pýn-jo-j-o pýn-jo-ti* ‘splétal’, *keřš-t-as* ‘msta’ → *keřš-ij-a keřš-ij-o keřš-y-ti* ‘mstil se’.

lujeme, že každé sloveso nějak označuje děj (včetně sloves jako SPÍ, JE a PRŠÍ), nezajímá nás dějovost samotná, nýbrž rozdíl mezi dějem slovesa odvozeného a dějem slovesa výchozího, případně vztah mezi dějem slovesa odvozeného a ne-dějem výchozího jména.

Nejprve rozlišíme, jaký je “postoj konatele” ke slovesnému ději. Bude nás zajímat jednak to, zda a jak je konatel odvozeného slovesa spojen s designátem výchozího slova, jednak to, zda působí uvědoměle, záměrně, či naopak neuvědoměle, nezáměrně (cf. “nezáměrnost” děje v 4.2.7). Speciální podání obsahu přirozeně závisí na sémantických oborech výchozích lexikálních jednotek.

- Sufix *-in-* je typickým prostředkem takového podání děje, kdy konatel působí vědomě, leč není nositelem designátu, ba přímo se od designátu distancuje, cf. *plat-ūs* ‘široký’ → *plāt-ina* ‘šíří, rozšiřuje’ (⇒ způsobuje u čeho jiného šířku), *aug-a aug-o* ‘roste’ → *aug-in-a* ‘pěstuje, vychovává’ (⇒ ovlivňuje, jak kdo jiný či co jiného roste). Ve spojení s rozšířením *-d-* vytváří sufix *-in-* uerba causatiua, jak jsme předvedli v 3.7.2, cf. *skēsta skeñdo skēsti* ‘topil se’ → *skan-d-in-o* ‘po-, u-topil’ (⇒ způsobil, že se někdo jiný utopil, něco jiného potopilo).

- Sufix *-ē-* je typickým prostředkem podání děje při nevědomém, nezáměrném působení konatele, který nejen že je nositelem designátu, ale je s ním navíc pevně spojen, cf. *lietūv-is* ‘Litevec’ → *lietūv-ē-j-a* “stává se Litevcem, ztotožňuje se s litevským prostředím” vs. *lietūv-in-a* ‘politevšt’uje (slovo, člověka)’, *plat-ūs* ‘široký’ → *plat-ē-j-a* ‘rozšiřují se (komu obzory)’ vs. *plāt-in-a* ‘rozšiřuje’, *daūž-ja daūž-ē daūž-ti* ‘udeřil (do čeho, aby to puklo)’ → *dāuž-ē-j-a dāuž-ē-j-o dāuž-ē-ti* ‘rozpraskalo (co samo od sebe)’.

- Sufix *-uo-* vyjadřuje neutralitu oproti oběma předchozím krajnostem. Konatel může působit vědomě (záměrně) i nevědomě (nezáměrně) a od designátu se nedistancuje: přinejmenším s ním nakládá; může být i jeho nositelem, leč ve spojení spíše povrchním, dočasným. Srovnejme *bālt-as* ‘bílý’ → *bālt-in-a* ‘natírá na bílo’ (konatel je s «bílým designátem» spojen v záměrné činnosti, jeho nositelem přitom není) vs. *balt-ē-j-a* ‘zblelel, vybledl (a teď je takový bílý)’¹² (konatel je s «bílým designátem» spojen nezáměrně, ale pevně jako nositel běloby) vs. *balt-uo-j-a* ‘bělá se (co ve zvláštním světle; krajina, když napadl sníh)’ (konatel je zde s «bílým designátem» spojen sice též nezáměrně a jako jeho nositel, leč jde o spojení přechodné); *lietūv-is* ‘Litevec’ → *lietūv-in-a* ‘politevšt’uje’ (konatel jedná záměrně, litevskosti nenabývá on sám, ale předmět jeho působení) vs. *lietūv-ē-j-a* “stává se Litevcem” (konatel prošel vnitřním ztotožněním) vs. *lietūv-uo-j-a* ‘mluví, vyslovuje na litevský způsob’ (konatel “působí navenek jako Litevec”, což může dělat vědomě i nevědomě, záměrně i nezáměrně); *did-ūs* ‘velký’ → *did-in-a* ‘zvětšuje (co jiného)’ vs. *did-ē-j-a* ‘zvětšuje se (co samo)’ vs. /di’d-–juo-j-a-si/ > *didžiujasi* ‘chlubí se čím, je na co hrdý’ (činí sebe sama velkým, ale jen tak, že se hlásí k něčemu, co má za velké). Přidejme *ting-ūs* ‘líný’ → *ting-uo-j-a* ‘lenoší’ (užívá si dočasně nicnedělání) vs. *ting-st-a ting-o ting-ti* ‘zlenivěl’ (ztratil chut’ či schopnost něco dělat; jde o sloveso příznakově nezáměrné, cf. 4.2.7).

Sufixem *-uo-* se produktivně vytvářejí nová slovesa, cf. *spōrt-as* → *sport-uo-j-a* ‘sportuje’ (konatel se na čas – třeba i pravidelně a opakovaně – stává nositelem designá-

¹² Litevský přezens zde i jinde překládáme ad hoc českým préteritem, chceme-li se vyhnout vidovým interferencím, jimiž je české sloveso – na rozdíl od litevského – v přezentu postiženo (cf. 1.2.1–2). V celé práci se pak bráníme tomu, abychom slovesnou lexikální jednotku lemmatizovali infinitivem.

tu), *komplèkt-as* → *komplekt-úo-j-a* ‘kompletuje’ (konatel nějak nakládá s designátem). Přitom si sufix *-uo-* někdy konkuruje s *-in-*, jak dokládají kulturní europeismy *sistem-à* ‘systém’ → *sistèm-in-a* et *sistem-at-iz-úo-j-a* ‘systematizuje’, *kolektyv-ùs* ‘kolektivní’ → *kolektÿv-in-a* et *kolektyv-iz-úo-j-a* ‘kolektivizuje’. Poučná je distribuce kmenů: *-in-* se pojí s kmenem, jenž v litevštině existuje i u jiného slova (*sistem-*, *kolektyv-*), kdežto *-uo-* s kmeny, jaké jsou v litevštině morfologicky neinterpretovatelné (*sistem-at-iz-*, *kolektyv-iz-*, kde segmenty *-at-iz-* ani *-iz-* nemají žádnou vnitřně litevskou systémovou motivaci).

- Sufix *-au-* je prostředkem takového podání děje, kdy konatel se usilovně zabývá designátem, takže jeho působení je na rozdíl od případu *-è-* vědomé, záměrné, na rozdíl od případu *-in-* se konatel od designátu nedistancuje a na rozdíl od případu *-uo-* není jeho spojení s designátem jen nahodilé, dočasné. Nemálo příkladů jsme podali již v 3.7.2, cf. *karāl-ius* ‘král’ → *karal-iaú-j-a* ‘kraluje’ (vykonává roli krále, což je činnost vědomá a soustavná), *kār-as* ‘válka’ → *kar-iaú-j-a* ‘bije se, bojuje, válčí’ (zabývá se válkou vědomě a soustavně), *karn-à* ‘lýko, lýčí’ → *karn-áu-j-a* ‘sbírá lýčí’ (sbírá lýčí vědomě a soustavně, nejspíš proto, že se jeho zpracováním živí), *rēk-ja* *rēk-è* *rēk-ti* ‘vzkřikl, zakřičel’ → *rēk-au-j-a* *rēk-av-o* *rēk-au-ti* ‘křičival, často a hodně křičel’. Doložit přímou slovtvorbou s *-au-* není těžké. Pozastavíme se ale nad tím, jak těžké je v současné spisovné litevštině najít přímé slovtvorné opozice mezi *-au-* a *-uo-*.¹³ Příklad *med-ùs* ‘med’ → *med-áu-j-a* ‘sbírá med’ vs. *med-úo-j-a* ‘potírá medem’ se sice opírá o produktivní slovtvorné vzorce, leč vzhledem ke své speciální sémantice je výjimečný a sotva opakovatelný u jiných lexikálních jednotek. Lze předvést řadu dokladů na diachronní posuny, e.g. k *júod-as* ‘černý’ bylo v XVI. století *júod-au-j-a*, nyní již jen *juod-úo-j-a* ‘černá se (mrak na obloze)’, synchronně však nemáme po ruce o mnoho víc než vymezení úsu. Diferenční rozbor *-au-* vs. *-uo-* tak můžeme opřít vlastně jenom o distribuci vzhledem k výchozím lexémům, cf. *kěl-ias* ‘cesta’ → *kel-iaú-j-a* ‘cestuje, putuje’ (konatel se intenzivně zabývá cestou, přinejmenším v tom smyslu, že se na ni vydal a teď na ní je) vs. *važ-iúo-j-a* ‘cestuje, jede’ ← *věž-a* ‘veze, vozí’ (konatel je dočasně spojen s vezením), *gudr-ùs* ‘chytrý’ → *gudr-áu-j-a* ‘chytračí’ (konatel intenzivně uplatňuje svou chytrost) vs. *ting-úo-j-a* ‘lenoší’ ← *ting-ùs* ‘líný’ (konatel je s leností spojen jen dočasně). Ke *gudr-ùs* ‘chytrý’ → *gudr-áu-j-a* ‘chytračí’ přidejme pro srovnání opozice *gudr-è-j-a* ‘(už) dostává rozum’ a *gùdr-in-a* ‘poučuje’ (radí jinému, jak na co//koho vyžrát).

POZNÁMKA METODOLOGICKÁ. V této části naplňujeme to, co jsme ohlásili na počátku oddílu 4.3 i na počátku 4. kapitoly: pouštíme se do lexikální sémantiky. Při diferenční práci s jazykovým znakem, již jsme si v I/1 vytkli za program, nemůžeme postupovat jinak než výlučně onomasiologicky — a čtenář už jistě pocítil následky. Na místo intuitivně jasných mimojazykových obsahů, které si s lexikálními jednotkami běžně spojujeme, musíme pracovat s často protiintuitivními apriorními pojmy, které nelze spojovat s žádným obsahem, leč pouze s rozdíly mezi obsahy.

DÍLČÍ SHRNUÍ. Vztahy mezi čtyřmi morfémy, jimiž jsme se zatím zabývali, můžeme uzavřít následujícím vymezením. Hodnotově (jde o saussurovskou *valeur*) nejširší a nejméně příznakové je *-uo-*. Vůči němu stojí z jedné strany *-in-* nesoucí rysy “záměrný děj” a “distance konatele od designátu”, z druhé strany pak *-è-* nesoucí rys “nezáměrný děj” a “ztotožnění

¹³ Nezapomeňme na formální ztotožnění obou sufixů v préteritním kmeni.

konatele s designátem”. V jiném rozměru pak vůči *-uo-* stojí *-au-*, jež nese rysy “záměrný děj” a “silné spojení konatele s designátem”.

Dále upotřebíme pojem “míra děje”. Sufix *-en-* je typickým prostředkem pro vyjádření míry jen malé, cf. *bȳr-a bir-o* ‘sype se’ → *byr-ēn-a* ‘od-, u-sypává se (trošičku)’, *šāl-a šāl-o* ‘ochlazuje se’ → *šal-ēn-a* ‘nepatrně se ochlazuje’, *duĭk-ia duĭk-é* ‘drobně prší’ → *dulk-ēn-a* ‘poprchává’.¹⁴

Zajímavou speciální podobou malé míry děje je pak pouze vydávat zvuk takového děje, cf. *kāl-a kāl-é* ‘kuje’ → *kal-ēn-a* ‘klape, cvaká’. Sufixu se hojně využívá v de-verbativěch «onomatopoických»,¹⁵ kde vytváří obecně jakýkoliv děj, jenž vyvolává výchozí zvuk, cf. *plāst* ‘zvuk mávnutí křídel’ → *plazd-ēn-a* ‘zamával křídly’, *čiuř* ‘zvuk malého proudu vody’ → *čiuř(l)-ēn-a* ‘teče čůrkem’; pořad je však přítomen rys malé míry děje.

Míru tak malou, že se sotva dočkáme završení děje, vyjadřuje nesamostatný sufix *-ur-//ul-*, cf. *dirb-a dirb-o* ‘pracuje’ → *dirb-ul-ĭuo-j-a* ‘občas trochu popracuje’, sc. ‘rýpe se (v čem), nimrá se (s čím)’ (a výsledek pořad není vidět), *láuĭk-ia láuĭk-é* ‘čeká’ → *lūk-ur-ĭuo-j-a* ‘ještě chvílku posečká’ (perspektiva kontinuity: už čeká a ještě bude čekat a kdoví kdy se dočká).¹⁶ Naopak míru takovou, že je děj naráz jednou provždy vyřízený, vyjadřuje nesamostatný sufix *-tel-//ter-*, cf. *láuĭk-ia láuĭk-é* ‘čeká’ → *lūk-tel-é-j-a* ‘jen chvílku počká’ (perspektiva diskontinuity: čekání bude mít brzy konec), *pȳk-st-a pȳk-o* ‘zlobí se’ → *pȳk-tel-é-j-a* ‘najednou se tak rozzlobí’.¹⁷

S “mírou děje” úzce souvisí i jeho “časové rozložení”. Děj hojný vyjadřuje obecně sufix *-o-*, povětšinou ve spojení s palatalizačním prvkem či kmenovým rozšířením, cf. *bēg-a bēg-o* ‘běží’ → *bēg-ĭó-ĭ-a* ‘běhá, pobíhá’, *lēk-ia lēk-é* ‘letí’ → *lak-ĭó-j-a* ‘létá, poletuje’, *tik* ‘zvuk hodin’ → *tik-n-ó-j-a//tik-č-ĭó-j-a* ‘tiká’. Důraz se klade na trvalost v opakování; že jednotlivé úkony jsou míry jen malé, k tomu přistupuje až druhotně, cf. *gēr-ia gēr-é* ‘pije’ → *gēr-ĭó-j-a* ‘popíjí, upíjí’. Naopak důraz kladený na drobnost opakovaných úkonů vyjadřuje nesamostatný sufix *-in-*, cf. *kláuĭs-ia kláuĭs-é* ‘ptá se’ → *klaus-in-é-j-a* ‘vyptává se’ (dopodrobna), *dirb-a dirb-o* ‘pracuje’ → *dirb-in-é-j-a* ‘pořád má co dělat’ (neustále ho cosi zaměstnává; jednotlivosti jsou drobné, často ani nestojí za řeč).

Srovnajme *váik-šč-ĭo-j-a* ‘chodí’ (je pořad v pohybu, byt’ nejde o jediný kontinuální pohyb) a *vaik-št-in-é-j-a* ‘popochází’ (jednotlivé dílí pohyby jsou drobné), což oboje

¹⁴ Pokud zde u výchozího slovesa uvádíme více kmenů, pak hlavně proto, abychom upozornili na případný ablautový rozdíl mezi kořenovou slabikou výchozího a odvozeného slovesa.

¹⁵ Litevština je mimořádně bohatá na «citoslovce», obzvláště onomatopoická, ba má pro ně i zvláštní morfologii (vyložíme ve druhém svazku). Syntakticky vystupují nejčastěji jako větný ekvivalent, leckdy však i přímo jako větný a větotvorný predikát. Připomínám, že slovní druh «citoslovce» jsme záměrně nezaváděli (I/2.4.4).

¹⁶ Alomorf *-ul-* se přidává ke kořenům obsahujícím *-r-*, alomorf *-ur-* naopak ke kořenům obsahujícím *-l-*. Pro kořeny neobsahující ani jednu z těchto sonor nelze stanovit jasnou distribuci.

¹⁷ DLKŽ a s ním svázaný AtgDLKŽ, z něhož především získáváme příklady, užívají jenom alomorfu *-tel-*. Jak dokládá namátková kontrola v LKŽ, k němuž neexistuje retrográdní soupis, prakticky ve všech případech lze uplatnit i alomorf *-ter-*.

jsou sémanticky osamostatnělé deriváty slovesa *veik-ia veik-é* ‘je činný, je v chodu’ (s ablautem a kmenovým rozšířením). Poučná je též konkurence sloves *blus-áu-j-a* a *blus-in-ě-j-a* odvozených od substantíva *blus-à* ‘blecha’. Obě označují vybírání blech, sufix *-au-* je motivován rysem “intensívně se zabývá designátem” (cf. *grȳb-as* ‘houba’ → *grȳb-áu-j-a* ‘sbírá houby’), dvojsufix *-in-ě-* zase rysem “opakuje drobné dílčí úkony” — a díky tomu se právě *blus-in-ě-j-a* používá přeneseně jako ‘št’ourá se (v čem)’, ‘hledá (na čem) hnidy’.

4.3.6 V pojmech “postoje k ději” a “míry děje” (včetně “časového rozložení”) jsme dosud podali diferenčně sémantickou charakteristiku všech stabilních sufixů, samostatných i nesamostatných, s výjimkou *-y-*, jehož slovtvorný potenciál se plně uplatní až v podobě sufixu nestabilního. Musíme však uznat, že pro kmenotvorné sufixy existuje vedle motivace sémantické i motivace formální. Zvláště dobře to vidíme u sloves denominativních.

- Sufix *-o-* se uplatňuje u slovesných derivátů jmen, jež v litevštině odpovídají indoevropské *ā*-deklinaci (v III/2 je pak – s odvoláním na I/3.5 – vyložíme schématem vokalického rozvoje *o ↔ a*), cf. *galv-à* ‘hlava’ → *galv-ó-j-a* ‘přemýšlí’ (používá své hlavy), *vāsar-a* ‘léto’ → *vasar-ó-j-a* ‘tráví (kde) léto’.

Dodejme, že užití sufixu *-o-* vedle sufixu *-uo-* může být prostředkem formální diversifikace, když potřebujeme víc různých derivátů, cf. *káin-a* ‘cena’ → *káin-o-j-a* ‘oceňuje (co kolik)’ (dává čemu cenu) vs. *kain-úo-j-a* ‘stojí (kolik)’ (má svou cenu).

- Sufix *-y-* se uplatňuje u slovesných derivátů jmen, jež v litevštině odpovídají indoevropské *ī*-deklinaci (později vyložíme jako schéma vokalického rozvoje *ī ↔ i ↔ ie*), *šakn-īs* ‘kořen’ → *šakn-ij-a* ‘zakořnil’ (strom zapouští kořeny), *dant-īs* ‘zub’ → *dant-ij-a* “nějak nakládá se zuby” (bobr kácí strom, člověk spravuje zuby hrabí, ostří zuby pilky). Toto jsou ostatně právě ony vzácné případy, kdy sufix *-y-* kmenotvorně vystupuje jako stabilní.

Opět dodejme, že sufix motivovaný formálně se může objevit vedle sufixu motivovaného sémanticky i jen proto, aby se zvětšil derivační potenciál. K víceznačnému substantívu *ak-īs* ‘oko’ máme jednak *ak-ij-a*, jednak *ak-(i)úo-j-a*. Sloveso *ak-(i)úo-j-a* obecně znamená “nakládá s oky, očky”, třeba tak, že konatel roubuje stromy (přenáší “očka”, což zná i čeština), nebo když včely zaplňují plástve medem (prázdné buňce říká litevština rovněž “očko”). Tato sémantická šíře připomíná sloveso *dant-ij-a* rozebrané výše, leč musíme uznat, že se zde řádně uplatňuje sémantická charakteristika sufixu *-uo-* (dočasné spojení konatele s designátem, neurčitost záměrnosti a nezáměrnosti děje). Sloveso *ak-ij-a* pak znamená ‘dělají se kde oka’ (konatelem je místo, kde se ona oka, bubliny, póry, či jiné volné prostory tvoří), což je zhruba hodnota sufixu *-é-*, leč toho použít nelze, protože sloveso *ak-é-j-a* existuje a znamená ‘kypří půdu’ (stále s vazbou na “oka” coby póry, vzdušné kapsy, tentokrát v tvrdé hlíně).

- Sufixu *-é-* se nikdy nepoužívá při motivaci pouze formální, přestože litevština má zvláštní *ē*-deklinaci; formálně se v takových případech uplatňuje *-io-*, což odpovídá blízkosti *iā-* a *ē*-deklinací, cf. *mešker-ē* ‘udice’ → *mešker-ió-j-a* ‘chytá na udici’.

POZNÁMKA EMPIRICKÁ. V tabulce formální motivovanosti derivačního prostředku výchozím jmenným paradigmatickým lze spojovat sufix *-uo-* s tím, co v litevštině odpovídá indoevropské thematické *ē/ō*-deklinaci (v našem výkladu půjde o schéma heterogenního vokalického rozvoje). Vzhledem k široké a nepříznačné sémantice sufixu *-uo-* však budeme těžko prokazovat, že jeho užití v tom kterém denominativním slovese je motivováno pouze formální korespondencí morfů bez ohledu na sémantický obsah morfému, cf. (1) *mēl-as* ‘lež’ → *mel-úo-j-a* ‘lže’, (2) *kraū-jas* ‘krev’ → *krau-júo-j-a* ‘krvácí’, (3) *vēln-ias* ‘čert’ (nadávka, klení) →

veln-iúo-j-a ‘kleje’ (má plnou pusku nadávek); vždy zde jde o dočasné spojení konatele s designátem. Naopak analogické deriváty vycházející od substantív jiných deklinačních tříd nás přesvědčí, že *-uo-* je zde všude dobře motivováno sémanticky, cf. ad (1) *dain-à* ‘píseň’ → *dain-úo-j-a* ‘zpívá’, ad (2) *vanduō, vānd-en-i* ‘voda’ → *vanden-úo-j-a* ‘pouští vodu (jak je moc nasáklý)’, ad (3) *kal-ē* ‘čuba’ → *kal-iúo-j-a* ‘nadává komu do čub’. Pozitivně lze tedy prokazovat spíše odklon od sémantické motivace k formální motivaci sufixu při uchování sémantického vztahu, e.g. *sāpn-as* ‘sen’ → *sapn-úo-j-a* ‘sní’ vs. *sva-jà* ‘velký sen’ → *sva-jó-j-a* ‘toužebně sní’, *gār-as* ‘pára’ → *gar-úo-j-a* ‘zvedá se pára’ (to, z čeho se pára zvedá, je v podmětu, cf. čes. *zapařil se*) vs. *ras-à* ‘rosa’ → *ras-ó-ja* ‘orosil se’ (na podmětu se vy-srážela rosa).¹⁸

Přitom musíme konstatovat, že v některých (stále jen denominativních) derivátech se objevují stabilní sufisy *-o-* a *-y-* (a právě jenom ony), které v sémantické funkci nahrazují sufis *-uo-* a přitom nejsou motivovány formální shodou: *lāp-as* ‘list’ → *lap-ó-j-a* ‘zelená se’ (zde může působit analogie k *šak-à* ‘větev’ → *šak-ó-j-a* ‘větví se’; spojení obou sloves vytváří folklórní topos “roste a prospívá”), *baln-as* ‘sedlo’ → *baln-ó-j-a* ‘sedlá’ (i zde existuje folklórní topos *baln-ó-j-a* & *jó-j-a* “sedlá koně a jede”), *keřšt-as* ‘msta’ → *keřšt-ij-a* ‘mstí se’ (vs. *keřšt-áu-j-a* ‘vyhrožuje pomstou’), *giňč-as* ‘spor’ → *giňč-ij-a* ‘vede spor’, *kriķšt-as* ‘křest’ → *kriķšt-ij-a* ‘křtí’.¹⁹

4.3.7 SHRŇME:

- Nesamostatné (a vždy stabilní) sufisy *-tel-//ter-&-è-*, *-ul-//ur-&-iúo-*, *-in-&-è-* jsou vždy sémanticky specifické.
- Samostatné sufisy *-au-*, *-in-* (vždy stabilní), stejně jako *-è-* (pokud je stabilní) jsou vždy sémanticky specifické.
- Samostatný (a vždy stabilní) sufis *-uo-* je sémanticky tak málo příznakový, že se v systému může uplatnit téměř universálně, a těžko se u něho prokazuje, že nemá sémantickou motivaci.
- Samostatné (a zde stabilní) sufisy *-o-* a *-y-* se u denominativních sloves uplatňují pouze jako alomorfní náhrada za *-uo-*. U deverbativních sloves je stabilní *-o-* sémanticky specifické, stabilní *-y-* se vůbec nevyskytuje.
- Samostatný (a vždy stabilní) sufis *-en-* je u deverbativ specifický (a díky tomu tvoří i četná slovesa od onomatopoií); jeho denominativní užití je nejasné a hlavně marginální.²⁰

¹⁸ Znovu připomínáme, že český ekvivalent slouží k výkladu morfologických příkladů, nikoliv překladu (neexistujících) textů, takže ne vždy ctíme čas a mnohdy svévolně dodáváme vid.

¹⁹ Tato formálně nemotivovaná denominativa představují – vedle formálně motivovaných, zmíněných výše – druhou, rovněž však nepočetnou skupinu slovesných derivátů se stabilním sufisem *-y-*. Všimněme si, že v infinitivech *keřš-y-ti*, *giňč-y-ti*, *kriķšt-y-ti* je u morfu *-y-* výslovně popřena prosodická charakteristika *b* (kterou stabilní sufis *-au-* respektuje, cf. *keřšt-áu-ti*).

²⁰ Jde o několik málo nemotivovaných, či možná demotivovaných případů: *gyv-ēn-a* ‘žije, bydlí’, cf. *gyv-as* ‘živý’; *gab-ēn-a* ‘shromažďuje (co kde)’, cf. *gab-ūs* ‘schopný, nadaný’ (kdo je *gab-ūs*, dokáže co po-chopit, u-chopit a nakládat s tím; kdo *gab-ēn-a*, ten u-chopuje věci a snáší je na jedno místo); *kūr-ēn-a* ‘topí’ (rozdělává, udržuje oheň), cf. *kūr-as* ‘topivo’.